

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Завальнюк І.В.,

кандидат юридичних наук,
суддя

Одеського окружного адміністративного суду

УДК 342(477)

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.3.1>ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ЗМІСТОУТВОРЮЮЧІ ЕЛЕМЕНТИ
В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Ураховуючи, що поняття справедливості змінюється в різні історичні епохи, сама постановка питання про загальне поняття справедливості, на наш погляд, стає необхідною, особливо коли йдеться про її трактування з точки зору глобальних інтересів людства, природних і невід'ємних прав людини. Що стосується конституційного права, то дослідження поняття справедливості є невід'ємною частиною теоретичної основи права на судовий захист, права на змагальний судовий процес, права на законний і справедливий розгляд. Вимога справедливого суду є основоположним початком діяльності з врегулювання спорів, віднесених до компетенції судів. Вихідним законодавчим джерелом даної вимоги стала Конституція України, яка відображає демократичні принципи побудови сучасного українського суспільства. Поряд з іншими фундаментальними положеннями Конституція України опосередковано вказує на віру в справедливість як на історичну традицію і невід'ємну частину моральної основи соціальної організації в рамках нової української державності. Таким чином, дослідження конституційно-правових аспектів здійснення справедливості, особливо в ході судового розгляду, на сучасному етапі становить значний теоретичний і практичний інтерес. Проблема справедливості судового розгляду в конституційно-правовому полі носить багатогранний характер, і її розгляд в силу цього передбачає всебічний комплексний підхід, дослідження різних аспектів.

Метою статті є комплексний аналіз змістоутворюючих елементів права на справедливий суд, спираючись на практику Європейського суду із прав людини.

Аналіз наукових публікацій. Питанням дослідження поняття справедливості у сфері конституційного права присвячено увагу таких

вчених, як: Авдюгін Р., Антонюк О., Аракелян М., Банникова Н., Барабаш Ю., Біляєвська О., Бойко В., Бонтлаб В., Грибанов В., Єлісейкін П., Жилін Г., Жуковський А., Колодій А., Крашенников П., Колісник В., Маляренко Т., Партико Т., Рабинович П., Самович Ю., Тимченко Г., Тодика Ю., Хавронюк М., Шевчук З. та інші.

Виклад основного матеріалу. Дослідження права на справедливий суд є невід'ємною частиною теоретичної основи конституційного права на судовий захист, на змагальний судовий процес, на законне і справедливе вирішення правового конфлікту. Право на справедливий суд являє собою право особи, що закріплюється у ст. 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), яка гарантує право на справедливий й публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі [6]. У Конституції України сьогодні, на жаль, не повною мірою розкривається зазначене положення. Так, згідно зі ст. 55 Конституції України «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організа-

цій, членом або учасником яких є Україна» [7]. Як видно зі змісту зазначеної статті, вона розкриває тільки окремі аспекти права на справедливий суд і зовсім не згадує відповідного терміну. Справедливим буде зазначити про існування Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року № 192-VIII, яким врегульовується сучасне законодавство у відповідності до вимог ЄКПЛ, але слід визнати, що положення Конституції України потребують ефективнішого удосконалення в цьому контексті.

У літературі не існує єдиної думки щодо сутності та змісту права на справедливий судовий розгляд, що не може не відбитися на правовому регулюванні розгляду та вирішення справ у вітчизняних судах.

Наприклад, висловлюються найрізноманітніші точки зору щодо загальновизнаності правил про справедливий судовий розгляд. Так, В. Погорілко вважає, що загальновизнані норми – це такі норми, які офіційно визнані всіма або майже всіма державами незалежно від їх соціального ладу в якості загальнообов'язкових [10]. Т. Партико вважає, що це норми, прийняті не всіма державами, а певною представницькою більшістю, причому вони повинні бути представницьким не тільки кількісно, але і якісно, представляючи, принаймні, всі основні політичні, соціально-економічні та правові системи [9, с. 117]. У дослідженні, присвяченому загальновизнаним нормам, також виділяються дві їхні відмінних ознаки: визнання державами різних соціально-економічних систем і визнання всіма або переважною більшістю держав. Однак у даних положеннях не уточнюється, якою має бути кількість держав і їх можливий склад для визнання тієї чи іншої норми загальновизнаною.

На наш погляд, слід погодитися з точкою зору В. Колісника, який пише, що сам факт закріплення розглянутого права в Загальній Декларації прав людини і Міжнародному пакті про громадянські і політичні права сам по собі свідчить про віднесення права на справедливий судовий розгляд до категорії загальновизнаних міжнародно-правових норм [8, с. 243].

Норми Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод є ратифікованими Україною, а отже, правила і стандарти справедливого судового розгляду, які містяться в них, є складовою частиною правової системи

нашої держави і на цій підставі підлягають дотриманню судами всіх рівнів [10].

Більшість авторів підтримують точку зору, згідно з якою право на справедливий судовий розгляд є природним і невід'ємним правом, закріпленим в імперативних міжнародних нормах, від яких держави не можуть відступати навіть за взаємною згодою. Деякі автори вважають, що можливі різні національні модифікації правил, які регулюють реалізацію даного права [1; 2; 9].

Питання про конкретизацію загальновизнаного міжнародного права на справедливий судовий розгляд є предметом досить широкого кола досліджень. Ми вважаємо, що в даному питанні потрібно виходити з судової практики, що склалася. Створення міжнародних механізмів гарантій основних прав і свобод людини є одним із найбільших досягнень світового співтовариства у ХХ столітті. Ці гарантії знайшли своє вираження та закріплення через загальносвітове визнання міжнародних договорів з прав людини, а також спеціальних органів, уповноважених здійснювати контроль за дотриманням основних прав і свобод людини. Одним із найбільш ефективних серед таких органів є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Зокрема, ЄСПЛ у справі «Брандстеттер проти Австрії» прямо вказав: «Принцип рівності вихідних умов є всього лише одним з аспектів більш широкої концепції справедливого судового провадження, яка охоплює також основоположне право на змагальне судочинство. Право на змагальне судове провадження означає стосовно конкретної справи, що сторонам повинна бути надана можливість ознайомитися з представленими зауваженнями і висунутими доказами іншої сторони і висловитися по них. Національне законодавство може забезпечити дотримання цієї вимоги різними методами. Однак незалежно від обраного методу воно повинно забезпечити, щоб інша сторона була обізнана про подані зауваження і мала реальну можливість висловитися стосовно них» [1].

У цитованому судовому акті ЄСПЛ дано роз'яснення, що міжнародними нормами проголошується загальний стандарт змагального правосуддя, дотримання якого може досягатися різними методами, встановленими в даній країні.

Таким чином, право на справедливий судовий розгляд є природним і невід'ємним правом, проголошеним у загальновизнаних нормах міжнародного права, здійснення якого забезпе-

чується дією національного законодавства, що конкретизує міжнародні стандарти.

Неоднозначно вирішується питання і про зміст права на справедливий судовий розгляд. Ряд авторів висловили судження, що в нього входять два компоненти: інституційний (незалежність, неупередженість, компетентність суду, термін його повноважень) і процесуальний (справедливість і публічність слухання, рівність учасників спору, розумний час розгляду справи, доступ до ефективних засобів захисту). Останнім часом все більшого поширення набуває теорія, згідно з якою право на справедливий судовий розгляд включає не тільки інституційний і процесуальний, але також органічний і спеціальний елементи.

Р. Авдюгін під органічним компонентом розуміє механізми, що відповідають за ефективний доступ до правосуддя і виконання судових актів, під інституційним – критерії, яким повинна відповідати судова влада держави, під процесуальним – механізми, що забезпечують участь сторони або її представника на всіх стадіях судочинства, реалізацію принципів змагальності і рівності сторін; за спеціальними – додаткові гарантії здійснення правосуддя [1].

Ю. Белінський, погоджуючись з наведеним переліком компонентів права на справедливий судовий розгляд, вважає не зовсім правильним включати в органічну складову частину настільки різні за своєю юридичною природою речі, як право на доступ до правосуддя і виконання судових рішень. Далі автор робить застереження, що інституційна складову частину права на справедливий судовий розгляд швидше співвідноситься з судоустроєм, ніж із судочинством [2].

Вважаємо, що більш логічно говорити не про елементи права на справедливий судовий розгляд, а про гарантії цього права. Слово «елемент» в українській мові розуміється як складова частина, елемент предмета або явища, а «гарантія» – як засіб забезпечення здійснення, виконання чого-небудь. Очевидно, що незалежність, неупередженість, компетентність суду та інші принципи і правила не тільки складають зміст права на справедливий судовий розгляд, а й гарантують його здійснення.

Гарантіями права на справедливий судовий розгляд є:

- право на судовий захист або доступ до суду;
- право на рівні процесуальні можливості сторін;
- право на публічний судовий розгляд;

- право на проведення судового розгляду в розумний строк;

- право на розгляд, що проводиться незалежним судом;

- право на розгляд, проведений неупередженим судом;

- право на розгляд, проведений судом, створеним на підставі закону;

- право мати достатній час і можливість для надання доказів в обґрунтування своєї позиції.

Перераховані права являють собою зведений перелік прав, що встановлюються різними міжнародно-правовими актами. Цей перелік не можна визнати вичерпним. У національному законодавстві можуть міститися й інші, додаткові гарантії справедливого судового розгляду.

Крім того, слід розрізняти право на справедливий судовий розгляд і право на справедливе правосуддя. Наприклад, у рішенні у справі «Моннелл і Морріс проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ вказав, що вимога справедливості не обмежується слуханням справи за участю сторін. Права, що гарантують здійснення справедливого правосуддя, залежно від стадії реалізації можна розділити на три групи:

- права, які реалізуються ще до початку власне самого судового розгляду (на стадії досудового провадження);

- права, які підлягають реалізації безпосередньо на стадії судового розгляду справи;

- права, які можуть бути реалізовані після розгляду справи по суті і винесення рішення або постанови вироку судом першої інстанції (на стадії післясудового провадження) [1].

Необхідно відразу зазначити, що певні права підлягають реалізації на декількох стадіях і що порушення на одному етапі цілком може чинити руйнівну дію на наступній стадії і істотно вплинути на справедливість судового розгляду в цілому.

Міжнародно-правові акти закріплюють лише права осіб (наприклад, у спорах про цивільне право), але не визначають обов'язків держави і її органів, які кореспондуються їм. Відносно багатьох прав, закріплених у статтях 5 і 6 ЄКПЛ, обов'язки держав сформульовані в рішеннях ЄСПЛ. Сама ж ЄКПЛ обмежується лише Положенням про те, що «Високі договірні сторони забезпечують кожній людині, що знаходиться під їх юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції». Аналогічні за змістом формулювання щодо загального обов'язку держав забезпечити права людини містяться і в ст. 2 Міжнародного пакту

про громадянські і політичні права, у зв'язку з цим існує необхідність класифікації обов'язків держав, які приєдналися до Європейської конвенції, що забезпечують реалізацію права на справедливий судовий розгляд. Аналіз джерел показує, що всі обов'язки поділяються на кілька груп, відповідних стадіям судового процесу [6].

Стадія досудового провадження:

1. Праву на судовий захист і доступ до суду кореспондують два обов'язки держав: не перешкоджати доступу громадян до суду; надавати практичний і ефективний доступ до суду. ЄСПЛ у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» зазначив, що фактична перешкода може порушувати Конвенцію таким же чином, як і юридична, тобто доступ в судову інстанцію повинен бути реальним [1]. Отже, держави зобов'язані не просто закріпити це право в конституціях та законодавстві, а й усунути всі перешкоди на шляху його реалізації.

2. Право на доступ до послуг адвоката передбачає обов'язок держави забезпечити наявність захисника обвинуваченому і можливість конфіденційного спілкування з ним. Що ж стосується права на кваліфіковану допомогу у цивільних справах, то ЄКПЛ не містить чітко вираженої гарантії права на безкоштовну юридичну допомогу в ході розгляду цивільних справ, але позиція ЄСПЛ показує, що така допомога повинна надаватися в тому випадку, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Така ситуація, на думку ЄСПЛ, виникла у справі «Броньовський проти Польщі» [3]. Відповідь на питання, чи призведе ненадання безкоштовного захисника у цивільних справах до порушення ЄКПЛ, буде залежати від дуже багатьох обставин, але в загальному плані можна зробити висновок з практики ЄСПЛ, що держави-члени Ради Європи все ж повинні у своєму внутрішньому законодавстві передбачити можливість надання безкоштовної юридичної допомоги у цивільних справах. Таким чином, право на забезпечення безкоштовної юридичної допомоги у спорах про цивільне право не відноситься до категорії мінімально необхідних з точки зору міжнародного права. Однак, на наш погляд, загальна тенденція розвитку міжнародно-правових норм спрямована на те, щоб зробити мінімальну допомогу у цивільних справах безумовним обов'язком держав.

Стадія судового провадження:

– Праву бути судимим судом, створеним на підставі закону, кореспондує обов'язок держав: мати належну судову систему, в якій суди були

б незалежні від виконавчої влади і сторін, судді володіли достатнім терміном повноважень; забезпечити таку процедуру розгляду справ, яка давала б гарантії законності в кожному конкретному випадку; забезпечити наділення суддів повноваженнями виносити по даній справі рішення. Крім того, в рішенні у справі «Волохи проти України» ЄСПЛ вказав, що фраза «створеним на підставі Закону» відноситься не тільки до регламентації самого існування суду в силу закону, але також і до законності складу суду [4]. Отже, держави зобов'язані забезпечити законність складу суду в кожному конкретному випадку.

– Право на розгляд, що проводиться незалежним судом, передбачає існування таких обов'язків з боку держави, як: необхідність забезпечити об'єктивну незалежність суду (наприклад, шляхом правового закріплення та послідовної реалізації принципу поділу влади) від законодавчої і, головне, від виконавчої влади; обов'язок забезпечити незалежність конкретного складу суду, що розглядає справу, від будь-яких посадових осіб і від сторін у справі (гарантувати суб'єктивну незалежність).

– Право на розгляд, що проводиться неупередженим судом, передбачає обов'язок держави не просто закріпити в законодавстві, що суд є незалежним, але і забезпечити його об'єктивну неупередженість (шляхом встановлення законодавчих обмежень на участь у розгляді справи осіб, які брали участь у ній, але в іншій якості) і частково суб'єктивну неупередженість його членів (шляхом закріплення в законодавстві гарантій безпеки суддів та їх реалізації; а також шляхом встановлення відповідальності за завідомо неправосудні вироки, рішення; встановлення законодавчих підстав для відводів суддів від розгляду справи). Відмінність між об'єктивною неупередженістю і суб'єктивною яскраво визначено ЄСПЛ у рішенні у справі «П'єрсак проти Бельгії» [1].

– Право вимоги судового слухання нарівні з усіма особами (таке право впливає із принципу загальної рівності перед судом, закріпленого п. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 10 Загальної декларації прав людини та п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) зумовлює існування обов'язку в держави не створювати судів, що надають привілеї певним особам або заснованих на дискримінації (коли судами не застосовуються судові слухання для різних груп людей з урахуванням їх расової, статевої, мовної, релігійної, політичної, національної,

соціальної або будь-якої іншої приналежності). Держави зобов'язані забезпечити проведення судових слухань єдиним судом для всіх, без будь-якої дискримінації [9].

– Право на публічний судовий розгляд означає, що держави повинні забезпечити проведення судових розглядів очно, без будь-яких попередніх заявок, представлених сторонами.

– Праву на судовий розгляд в розумний термін кореспондує обов'язок держави забезпечити відправлення правосуддя без невиправданих затримок і докласти всіх зусиль до того, щоб її судова система працювала без зайвої тяганини. Прецеденти ЄСПЛ дають підставу говорити, що держава не може уникнути відповідальності за зволікання в розгляді справ через недосконалість свого судового апарату в процедурній та інших областях.

– Право на рівні процесуальні можливості для сторін означає, що держави зобов'язані гарантувати для кожної зі сторін розумну можливість представити її справу в таких умовах, які не ставлять її в істотно менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом. ЄСПЛ, говорячи про право на справедливе змагальне судочинство, не має на увазі тип процесу, а зводить принцип змагальності процесу до забезпечення рівності сторін, не зачіпаючи при цьому питання про роль суду. Для української правової традиції не прийнято зводити змагальність тільки до процесуальної рівноправності сторін. Таким чином, потрібно мати на увазі, що сутність принципу змагальності ЄСПЛ і Комітетом з прав людини розуміється набагато більш вужче, ніж це прийнято в українському процесуальному законодавстві.

– Наступним правом, що гарантує здійснення права на справедливий судовий розгляд, є право на отримання мотивованого судового рішення, що прямо закріплюється тільки в п. 2 ст. 9 Декларації ООН про право і обов'язки окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини і основні свободи [8].

Право на отримання мотивованого судового рішення отримало визнання в практиці. У справі «Хаджіанастасіу проти Греції» ЄСПЛ постановив, що: внутрішні суди повинні досить ясно вказувати мотиви своїх рішень, щоб обвинувачений був в змозі практично здійснювати надані права по апеляції; оскільки Х. міг виходити тільки з почутого під час розгляду справи в апеляційному суді і не мав можливості детально викласти свою скаргу до касаційного

суду, то він не зміг скористатися своїм правом на справедливий судовий розгляд справи, що склало порушення п. 36 ст. 6 у її зв'язку з п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Також ЄСПЛ постановив, що відсутність мотивів у рішенні є достатньою підставою для висновку про те, що розгляд не був справедливим [1].

Таким чином, із правом на мотивоване судове рішення кореспондується обов'язок держави забезпечити винесення суддями саме мотивованих рішень.

Стадія післясудового провадження:

– Право на виконання судового рішення. Це право, як і попереднє, прямо сформульовано лише в п. 2 ст. 9 Декларації ООН про право і обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини та основні свободи. Але, як зазначив ЄСПЛ у справі «Шмалько проти України», «право на суд», передбачене ЄКПЛ, означає не тільки право на порушення позовного провадження. У п. 35 рішення у цій же справі ЄСПЛ зазначив, що влада не має права посилатися на недостатнє фінансування на виправдання несплати боргу, і невиконання державою обов'язку, покладеного на нього судом з посиланням на брак коштів у бюджеті було розцінено як порушення базових прав людини – права на суд і права власності [5]. Таким чином, із розглянутим правом кореспондується обов'язок держав побудувати свою судову систему таким чином, щоб рішення, прийняті національними судами, були виконані.

– Право на оскарження рішення зумовлює обов'язок держав забезпечити можливість перегляду рішення по спору про право вищою інстанцією (підстави, за якими можливий перегляд і конкретний порядок держави встановлюють на власний розсуд).

– Право на відшкодування шкоди за вчинену судову помилку. Відсутність можливості переглянути помилковий судовий акт применшує і обмежує саме право на судовий захист. Держави зобов'язані забезпечити можливість відшкодування збитку за вчинену судову помилку.

Висновки. Право на справедливий судовий розгляд у конституційному розумінні – це комплексне суб'єктивне право особи, що закріплюється і яке гарантується міжнародними і внутрішньодержавними нормами, що представляє собою сукупність процесуальних прав, здійснення яких залежить не від волевиявлення особи, якій воно належить, а від дій органів і осіб, які розглядають справу, і застосовуваних процедурних правил.

Представляючи собою комплекс процесуальних прав, кожне з яких має свій власний зміст, право на справедливий судовий розгляд, проте, володіє і самостійним змістом, не тотожним повністю жодному з прав, які входять до нього, а розкривається цілком саме у всій їх сукупності. Водночас кожне конкретне процесуальне право є невід'ємним елементом права на справедливий судовий розгляд. Отже, реалізація даного права можлива тільки через конституційне забезпечення і реалізацію тих процесуальних прав і обов'язків, які входять в його зміст, а значить, порушення права на справедливий судовий розгляд матиме місце навіть тоді, коли порушується хоча б один з його елементів-прав.

Наголошено, що більш логічно говорити не про елементи права на справедливий судовий розгляд, а про гарантії цього права. Зроблено висновок, що незалежність, неупередженість, компетентність суду та інші принципи і правила не тільки складають зміст права на справедливий судовий розгляд, а й гарантують його здійснення. Гарантіями права на справедливий судовий розгляд на основі практики Європейського суду з прав людини визначено: право на судовий захист, або доступ до суду; право на рівні процесуальні можливості сторін; право на публічний судовий розгляд; право на проведення судового розгляду у розумний строк; право на розгляд, що проводиться незалежним судом; право на розгляд, проведений неупередженим судом; право на розгляд, проведений судом, створеним на підставі закону; право мати достатній час і мож-

ливість для надання доказів в обґрунтування своєї позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдюгін Р.Г. Конституційно-правові засоби забезпечення прав людини в Україні. *Держава і право*. 2010. Випуск 47. С. 148–152.
2. Белінський Ю.Є. Щодо механізму захисту окремих прав і свобод громадян України за кордоном. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 13–17.
3. Європейський суд з прав людини : Рішення у справі «Броньовський проти Польщі» від 22.06.2004 р. *Ліга : Закон : комп'ютер.-прав. система / Всеукр. мережа розповсюдження прав. инф. Версія 8.2.3*. Київ, 2012. аг. з вказів. для користувачів. Щоден. оновлення.
4. Європейський суд з прав людини : Рішення у справі «Волохи проти України» від 22.06.2004 р. *Ліга : Закон : комп'ютер.-прав. система / Всеукр. мережа розповсюдження прав. инф. Версія 8.2.3*. Київ, 2012. Заг. з вказів. для користувачів. Щоден. оновлення.
5. Європейський суд з прав людини : Рішення у справі «Шмалько проти України» від 20.07.2004 р. *Ліга : Закон : комп'ютер.-прав. система / Всеукр. мережа розповсюдження прав. инф. Версія 8.2.3*. Київ, 2012. Заг. з вказів. для користувачів. Щоден. оновлення.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950 / Рада Європи. *Урядовий кур'єр*. 2010. 17 листоп. № 215.
7. Конституція України : Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В.П. Колісника, Ю.Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.
9. Партико Т.Б. Конституційне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2008. 416 с.
10. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В.Ф. Погорілка ; Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ. ун-т права. Київ : Наукова думка; Прецедент, 2002. С. 205–206.

Завальнюк І.В. ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ЗМІСТОУТВОРЮЮЧІ ЕЛЕМЕНТИ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті здійснено комплексний аналіз змістоутворюючих елементів у контексті практики Європейського суду з прав людини. Зазначено, що право на справедливий судовий розгляд в конституційному розумінні – це комплексне суб'єктивне право особи, що закріплюється і яке гарантується міжнародними і внутрішньодержавними нормами, що представляє собою сукупність процесуальних прав, здійснення яких залежить не від волевиявлення особи, якій воно належить, а від дій органів і осіб, які розглядають справу, і застосовуваних процедурних правил. Наголошено, що, представляючи собою комплекс процесуальних прав, кожне з яких має свій власний зміст, право на справедливий судовий розгляд, проте володіє і самостійним змістом, не тотожним повністю жодному із прав, які входять до нього, а розкривається цілком саме у всій їх сукупності. Визначено, що водночас кожне конкретне процесуальне право є невід'ємним елементом права на справедливий судовий розгляд. Отже, реалізація даного права можлива тільки через конституційне забезпечення і реалізацію тих процесуальних прав і обов'язків, які входять в його зміст, а значить, порушення права на справедливий судовий розгляд матиме місце навіть тоді, коли порушується хоча б один з його елементів-прав. Визначено, що права, які гарантують здійснення справедливого правосуддя залежно від стадії реалізації можна розділити на три групи: права, які реалізуються ще до початку власне самого судового розгляду (на стадії досудового провадження); права, які підлягають реалізації безпосередньо на стадії судового розгляду справи; права, які можуть бути реалізовані після розгляду справи по суті і винесення рішення або постанови вироку судом першої інстанції (на стадії післясудового провадження). Наголошено, що більш логічно говорити не про елементи права на справедливий судовий розгляд, а про гарантії цього

права. Зроблено висновок, що незалежність, неупередженість, компетентність суду та інші принципи і правила не тільки складають зміст права на справедливий судовий розгляд, а й гарантують його здійснення. Гарантіями права на справедливий судовий розгляд на основі практики Європейського суду з прав людини визначено: право на судовий захист, або доступ до суду; право на рівні процесуальні можливості сторін; право на публічний судовий розгляд; право на проведення судового розгляду в розумний строк; право на розгляд, що проводиться незалежним судом; право на розгляд, проведений неупередженим судом; право на розгляд, проведений судом, створеним на підставі закону; право мати достатній час і можливість для надання доказів в обґрунтування своєї позиції.

Ключові слова: справедливість, судовий захист, судовий розгляд, конституційне право, правова сфера, права людини, правосуддя, Європейський суд з прав людини.

Zavalniuk I.V. THE RIGHT TO A FAIR TRIAL: CONTENT-FORMING ELEMENTS IN THE CONTEXT OF THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The article provides a comprehensive analysis of the content-forming elements in the context of the practice of the European Court of human rights. It is stated that the right to a fair trial in the constitutional sense is a complex subjective right of a person, enshrined and guaranteed by international and domestic norms, which is a set of procedural rights, the exercise of which depends not on the will of the person to whom it belongs, but on the actions of the bodies and persons considering the case and the procedural rules applied. It is noted that being a set of procedural rights, each of which has its own content, the right to a fair trial, however, also has an independent content that is not completely identical to any of the rights included in it, but is revealed entirely in their entire totality. It is determined that at the same time, each specific procedural right is an integral element of the right to a fair trial. Consequently, the exercise of this right is possible only through constitutional support and the exercise of those procedural rights and obligations that are included in its content, which means that a violation of the right to a fair trial will occur even when at least one of its elements-rights-is violated. It is determined that the rights that guarantee the implementation of fair justice, depending on the stage of implementation, can be divided into three groups: rights that are implemented even before the start of the trial itself (at the stage of pre-trial proceedings); rights to be exercised directly at the stage of judicial consideration of the case; rights that can be exercised after consideration of the case on its merits and passing a decision or sentencing by the court of First Instance (at the stage of post-judicial proceedings). It is noted that it is more logical to talk not about the elements of the right to a fair trial, but about the guarantees of this right. It is concluded that the independence, impartiality, competence of the court and other principles and rules not only constitute the content of the right to a fair trial, but also guarantee its exercise. The guarantees of the right to a fair trial, based on the practice of the European Court of human rights, define: the right to judicial protection, or access to a court; the right to equal procedural opportunities of the parties; the right to a public trial; the right to a trial within a reasonable time; the right to a trial conducted by an independent court; the right to a trial conducted by an impartial court; the right to a trial conducted by a court established by law; the right to have sufficient time and opportunity to provide evidence in support of one's position.

Key words: justice, judicial protection, judicial review, constitutional law, legal sphere, human rights, justice, European Court of human rights.